Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

บทบาทของวัดที่มีต่อสังคมในการก้าวเดินในศตวรรษที่ 21*

The role of the temple on society to move forward in the 21st century.

ประสิทธิ์ สระทอง (Prasit Srathorng)**

บทคัดย่อ

การสร้างวัดในพระพุทธศาสนามีมาแต่โบราณ เมื่อประชาชนมีจิตศรัทธาในบวรพุทธศาสนา ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ ที่ใด มักจะสร้างวัดขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ แล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปพำนักในวัดนั้นๆ เพื่อบำเพ็ญบุญกุศลประกอบศาสนกิจ ตามประเพณีสืบต่อกันมา ในอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้ใช้เป็นสถานที่ศึกษาอบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์แผนไทย และศิลปกรรมแขนงต่างๆ เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครอง จึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา จึงถือได้ว่า วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยทั้งอดีตและปัจจุบัน และเมื่อสังคมโลกก้าวเดินมาสู่ศตวรรษที่ 21 เป็นความท้าทายอย่างยิ่งของหมู่พระสงฆ์ว่าจะต้องปรับตัวอย่างไรให้เหมาะสมกับสมณสารูป และการให้คำแนะนำสั่งสอนประชาชนในการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

คำสำคัญ : วัด / สังคม / ศตวรรษที่ 21

---

* วัตถุประสงค์ของการเขียนบทความ : เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ

** อาจารย์ประจำหลักสูตรคณะศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

Bachelor of Education Program in Teaching English, Mahamakut Buddhist University.

e-mail : entrance56@gmail.com โทรศัพท์: 085-3172681, 087-5835659

Abstract

Creating a Buddhist temple in the ancient. When people have faith in the glorious harmonies. Even evacuate settlements were often built up as to what is an anchor for the soul. Then invited the monks to stay in that metric. To practice charity of religious activity. Following the tradition of the people In the past, the temple is a place where Buddhists are generally used as a place for education and training in professional knowledge. Cookbook medicine Thailand And various artistic fields Central management and administration. The place is paramount in succession old Buddhist temple is regarded as the hub of the community, both past and present, Thailand. The world is moving into the 21st century's challenges among the clergy, to adapt to suit Samanasaroop. And providing advice on teaching people how to live adequately.

Key Words : temple / society / 21st century.

บทนำ

โครงสร้างประชากรโลกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จาก 6,070.6 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2543 เป็น 7,851.4 ล้านคน ในปี พ.ศ. 2568 ทั้งนี้ เนื่องจากประชากรผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 10 ในปี พ.ศ. 2543 เป็นร้อยละ 15 ในปี พ.ศ. 2568 ในขณะที่ประชากรวัยเด็ก (อายุ 0-14 ปี)มีจำนวนลดลงจากร้อยละ 30.1 ในปี พ.ศ. 2543 เหลือร้อยละ 24.2 ในปี พ.ศ. 2568 แสดงให้เห็นว่าโครงสร้างของประชากรกำลังเปลี่ยนจากโครงสร้างประชากรวัยเด็กในอดีตเป็นประชากรวัยสูงอายุหรือสังคมผู้สูงอายุในอนาคต และถ้าพิจารณาในแต่ละภูมิภาคของโลกทำให้ทราบว่า ทวีปยุโรปมีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรเข้าสู่ “สังคมผู้สูงอายุ” มากที่สุดในโลก กล่าวคือ มีสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุร้อยละ 21 ของประชากรทั้งหมด ในขณะที่ทวีปแอฟริกามีสัดส่วนของประชากรวัยสูงอายุเพียงร้อยละ 5 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งประเทศที่มีสัดส่วนของผู้สูงอายุมากที่สุดในโลก ได้แก่ อิตาลี ญี่ปุ่น กรีซ เยอรมนี และสวิสเซอร์แลนด์ ประเทศเหล่านี้มีลักษณะทางประชากรที่สำคัญ เช่น อัตราการเกิดต่อประชากรพันคนค่อนข้างต่ำ และมีอัตราการตายต่อประชากรพันคนต่ำเช่นกัน แต่มีอายุขัยเฉลี่ยค่อนข้างสูง ญี่ปุ่นเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชียที่มีสัดส่วนของผู้สูงอายุมากที่สุดในโลก (เสมอ จันพล, 2556: 512)

จากการเปลี่ยนแปลงของประชากรในสังคมโลกดังกล่าว จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับการปรับตัวของพระสงฆ์ผู้ที่อยู่ในวัด และ**คำว่า “วัด”** เป็นคำเรียกชื่อศาสนสถานแบบไทย โดยที่มาของคำว่า **“วัด”** ยังไม่มีข้อยุติ ด้วยบางท่านอธิบายว่า มาจากคำว่า **“วตฺวา”** ในภาษาบาลี ซึ่งหมายถึงที่สนทนาธรรม บ้างก็ว่ามาจากคำว่า **“วัตร”** อันหมายถึง กิจปฏิบัติหรือหน้าที่ของพระภิกษุที่พึงกระทำ หรือแปลอีกอย่างว่า การจำศีล หรือ วัด (วัตร) ตามนัยนี้จึงน่าจะหมายถึง สถานที่ซึ่งพระภิกษุสงฆ์ใช้เป็นที่จำศีลภาวนาหรือสถานที่ที่พระภิกษุสงฆ์ใช้ปฏิบัติภารกิจที่พึงกระทำนั่นเอง แต่ก็มีบางท่านให้คำสันนิษฐานได้ว่าอาจมาจากคำว่า**“วัดวา”** อันหมายถึง การกำหนดขอบเขตของดินแดนที่สร้างเป็นอาคารทางศาสนสถาน เพราะวัดกับวามีความหมายอย่างเดียวกัน คือ

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

การวัดขนาดหรือปริมาณของสิ่งต่างๆ ซึ่งวัดในความหมายอย่างหลังนี้จึงหมายถึง พื้นที่นั่นเอง จึงสรุปได้ว่า **วัด** เป็นสถานที่ทางศาสนาที่มีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุ คือ อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ เป็นที่พักอาศัยศึกษาปฏิบัติพระธรรมวินัย ประกอบศาสนกิจของภิกษุสงฆ์ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคม รวมทั้งเป็นแหล่งส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีอีกด้วย (ภาสกร แสงสว่าง, 2557: 1548)

โดยทั่วไปแล้ว พุทธศาสนิกชนมักได้ยินและคุ้นกับคำว่า ที่พักสงฆ์ สำนักสงฆ์ และวัดตามลำดับโดยในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ได้มีข้อบัญญัติในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นวัด ดังนี้

มาตรา 31 ได้กำหนดให้วัดมีสองอย่าง คือ 1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และ 2) สำนักสงฆ์ โดยให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล **มาตรา 33 ได้กำหนดว่าที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด** ประกอบด้วย 1) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น 2) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด และ 3) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา **มาตรา ๓๗ ได้กำหนดหน้าที่ของเจ้าอาวาส** ดังนี้ 1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี 2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้น ปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม 3) เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ และ 4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล และ**มาตรา ๔๐ ได้กำหนดศาสนสมบัติ ดังนี้** 1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมิใช่ของวัดใดวัดหนึ่ง และ 2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

ดังนั้น วัดที่สมบูรณ์จึงประกอบไปด้วยองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ได้แก่ สภาพความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ที่ดินซึ่งเป็นที่ตั้งวัด ศาสนสมบัติของวัด โดยมีเจ้าอาวาสปกครองดูแลบริหารจัดการวัดให้เป็นไปด้วยดีตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ตามภารกิจของคณะสงฆ์ให้สมบูรณ์ ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

คำว่า **“การพัฒนาวัด”** เป็นการปรับปรุงสภาพวัดและการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของวัดจนกระทั่งให้มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนและเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยดำเนินงานตามแนวทางการพัฒนาวัด ดังนี้ 1) พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นนั้นว่า วัดเป็นของตน มีความรู้สึกหวงแหนและช่วยกันดูแลรักษา 2) สร้างสภาพวัดให้เป็นสถานที่เพื่อเป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เพื่อเป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เพื่อเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เพื่อเป็นที่ที่ชาวบ้านได้เข้ามาหาความสงบทางกายทางใจ และเพื่อเป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน 3) สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาดร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ประชาชนที่เข้าวัดเพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา 4) สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น เป็นสื่อกลางในการติดต่อกับหน่วยงานอื่นๆ มีการจัดกิจกรรมเพื่อการสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ตลอดจนมีการส่งเสริมอาชีพ และ 5) ทำให้เกิดการยอมรับ

ตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยงานเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน, 2554: 2-3)

จากที่กล่าวข้างต้นเป็นการแสดงถึงบทบาทและหน้าที่ของความเป็นวัดในการพัฒนาและให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้เกิดความรักและหวงแหนในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของตนเอง จะได้ช่วยกันทำนุบำรุงและช่วยพัฒนาให้เจริญขึ้นไปโดยลำดับ และเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการปลูกฝังค่านิยมอันดีงาม การช่วยเหลือผู้อื่น การปลูกฝังให้รู้คุณค่าของชีวิตให้แก่นักศึกษาซึ่งเป็นอนาคตของชาติ ทำให้ประชาชนเข้าถึงความเป็นพลเมืองดี ตัวอย่างเช่น การออกค่ายอาสาสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตและมุมมองได้ เพราะค่ายอาสา คือพื้นที่จำลองรูปแบบทางสังคมในอุดมคติ จากความใฝ่ฝันของคนหนุ่มสาวแต่ละยุคสมัย ที่รู้ว่าตนเองต้องการสังคมเช่นใด ค่ายอาสาไม่ได้ให้คำตอบสำเร็จรูปแก่ทุกคน หากแต่ว่าค่ายอาสากลับช่วยให้รู้สึกอยากเปิดกรอบความคิด ซึ่งมาจากรากฐานความรักและความห่วงใย ความเอื้ออาทรต่อกัน เมื่อได้มาอยู่ในค่ายอาสา มีการวางกฎกติกาข้อตกลงการอยู่ร่วมกัน แบ่งงานกันรับผิดชอบ ร่วมมือกัน สร้างสรรค์บรรยากาศ ไม่แบ่งหญิงแบ่งชาย ไม่มีชนชั้นวรรณะ มีแต่ความเท่าเทียมเข้าใจกัน รู้จักการยอมรับความแตกต่างทั้ง พุทธ มุสลิม และอื่นๆ (อโณทัย อุดมศีลป, 2556 อ้างถึงใน กำธร แจ่มจำรัส และคณะ, 2557: 83) เรียกว่าการอยู่ร่วมกันในสังคม

ความหมายของสังคม

เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่ต้องอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่า ต่างต้องพึ่งพาอาศัยและร่วมกันสร้างวัฒนธรรมทั้งที่เป็นวัตถุ เช่น เสื้อผ้า อาหาร ที่พักอาศัย ยารักษาโรค เป็นต้น และวัฒนธรรมที่เป็นอวัตถุ เช่น ระบบความเชื่อ คุณค่าและค่านิยม ระบบสัญลักษณ์ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ทั้งหลาย แม้บางชนิดจะอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก็ตาม แต่ก็ไม่ได้สรรค์สร้างสิ่งใดเกินไปกว่าการกระทำตามสัญชาตญาณทางธรรมชาติ จึงทำให้พวกสัตว์ทั้งหลายมีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติที่เป็นแบบฉบับเดียวกันของแต่ละเผ่าพันธุ์เท่านั้น สังคมมนุษย์ได้พัฒนาความเจริญก้าวหน้าเป็นลำดับ ตั้งแต่สังคมครอบครัว ชุมชน เมืองใหญ่ ประเทศชาติ และเป็นสังคมเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมมนุษย์อย่างเป็นระบบ เข้าใจถึงระบบโครงสร้าง สถาบัน สถานภาพและบทบาทของสมาชิก ระบบคุณค่า บรรทัดฐาน และการควบคุมทางสังคม ตลอดจนความเกี่ยวพันระหว่างสังคมทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของสังคมไว้ดังนี้

คำว่า "**สังคม**" (Society) เป็นคำในภาษาบาลี แยกออกเป็น ๒ คำ คือ "**สัง**" แปลว่า ด้วยกัน, พร้อมกัน และคำว่า "**คม**" แปลว่า ไป, ดำเนินไป เมื่อนำคำ 2 คำมารวมกันจึงมีรูปเป็น **“สังคม”** แปลว่า ไปด้วยกัน, ไปพร้อมกัน (จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, 2545: 59) จะต้องมีอะไรส่วนใหญ่เหมือนหรือคล้ายคลึงกัน เช่น ทัศนคติ คุณธรรม ธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น (ประสาท หลักศิลา, 2514: 5) จึงได้กำหนดอาณาบริเวณที่มีขอบเขตเดียวกัน มีความสัมพันธ์อันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติต่อกัน มีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันว่า เป็นวิธีที่เหมาะสมถูกต้องของกลุ่ม(พัทยา สายหู, 2526: 67) มีปฏิสัมพันธ์ต่อ

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

กันอย่างมีระเบียบแบบแผน ภายใต้วิถีชีวิตและขนมธรรมเนียมที่สอดคล้องกัน ตลอดจนสามารถเลี้ยงตนเองได้ตามควรแก่อัตภาพ (พิชัย ผกาทอง, 2547: 10)

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2524: 371) กล่าวว่า คำว่า สังคม คือคนจำนวนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันตามระเบียบกฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่เป็นพวก ภายในช่วงเวลาและอาณาบริเวณที่แน่นอนจนได้สร้างแบบแผนความสัมพันธ์ซึ่งเอื้อประโยชน์ต่อกัน เกิดความเรียบร้อยและความผาสุกของการดำรงชีวิตร่วมกัน หรือกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ภายใต้ระบบวัฒนธรรมเดียวกัน (สุพิศวง ธรรมพันธา, 2545: 102; สุดา ภิรมย์แก้ว, 2544: 67) และสมาชิกในกลุ่มต้องมีความรู้สึกว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม (ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์, 2528: 8) ที่สำคัญต้องยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกัน เพื่อตอบสนองความต้องการและผลประโยชน์นานาประการในการดำรงชีวิตร่วมกัน (พระมหาสนอง ปจฺโจปการี, 2550: 35)

จึงสรุปได้ว่า คำว่า **“สังคม”** คือกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อต้องการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยได้กำหนดอาณาบริเวณที่มีขอบเขตเดียวกัน มีความสัมพันธ์อันเกิดจากการประพฤติปฏิบัติต่อกันมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยอมรับแบบแผนและกฎเกณฑ์อย่างเดียวกันว่า เป็นวิธีที่เหมาะสมถูกต้องของกลุ่ม เช่น ทัศนคติ คุณธรรม ธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น ภายใต้วิถีชีวิตและขนมธรรมเนียมที่สอดคล้องกันตลอดจนสามารถเลี้ยงตนเองได้ตามควรแก่อัตภาพ

องค์ประกอบของสังคม

พิชัย ผกาทอง (2547: 11) ได้แบ่งองค์ประกอบของสังคม ดังนี้

1) การมีอาณาบริเวณที่แน่นอน (A territory) หมายถึง เมื่อคนมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มจะต้องมีดินแดนหรือมีอาณาบริเวณที่มีขอบเขตให้รู้กันภายในสังคมว่า ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตนมีขอบเขตแค่ไหน ตรงไหนที่ไม่ใช่ดินแดนหรืออาณาบริเวณของตน

2) การอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม (group living) หมายถึง ลักษณะการดำรงชีวิตของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม เพื่อประโยชน์แห่งการช่วยเหลือซึ่งกันและกันอย่างเป็นปึกแผ่น โดยธรรมชาติของมนุษย์มีลักษณะนี้อยู่แล้ว คือชอบอยู่รวมกัน ทั้งนี้เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม (social animal)

3) การรู้ว่าใครเป็นพวกของตนหรือไม่ (discrimination) หมายถึง สมาชิกของสังคมเดียวกันสามารถที่จะทราบได้ว่า ใครเป็นพวกเดียวกับตน และใครไม่ใช่พวกเดียวกับตน เช่น ในสังคมชนบทที่มีสมาชิกของสังคมขนาดเล็ก รู้จักกันเป็นอย่างดี ซึ่งตรงข้ามกับสังคมเมือง

4) การมีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน (relation and interaction) หมายถึง การที่บุคคลมาอยู่รวมกันจำเป็นจะต้องมีสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กัน แต่ถ้าไม่มีความสัมพันธ์หรือปฏิสัมพันธ์กันจะเรียกว่าสังคมไม่ได้เป็นต้น

5) การมีการแบ่งหน้าที่ทำงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะ (division of labour) หมายถึง การจัดสรรภารกิจให้สมาชิกทำตามความรู้ความสามารถ และความถนัดอย่างเป็นระบบและเป็นทีม สมาชิกที่อยู่ร่วมกันภายในสังคมจะต้องมีการร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันของสมาชิกด้วย

6) มีบรรทัดฐานคล้ายคลึงกัน (social norms) หมายถึง สมาชิกในสังคมนั้น ต้องมีมาตรฐานในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกันหรือคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะในเรื่องกฎเกณฑ์ ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรมประเพณี

ประเภทของสังคม

สนธยา พลตรี (2545: 106-112) ได้อาศัยหลักเกณฑ์สังคมที่แตกต่างกันเป็นตัวตัดสินในการแบ่งประเภทสังคม ดังนี้

1) การแบ่งตามลักษณะขั้นความเจริญทางเศรษฐกิจ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1.1 สังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม (traditional society) เป็นสังคมดั้งเดิมที่มนุษย์ผูกพันอยู่กับจารีตประเพณีเป็นอย่างมาก ผลผลิตจึงมีน้อย ครอบครัวเป็นหน่วยสังคมที่สำคัญที่สุด

1.2 สังคมเตรียมการพัฒนา (precondition for take-off) เป็นระยะที่สังคมได้มีการติดต่อค้าขายกับสังคมภายนอกมากขึ้น สถาบันทางสังคมเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างชัดเจน มีการขยายตัวเพื่อเพิ่มคุณภาพการผลิต โดยนำเทคนิควิธีการใหม่ๆ มาใช้มากขึ้น

1.3 สังคมเข้าสู่กระบวนการพัฒนา (take-off stage) เป็นระยะที่สังคมมีการตื่นตัวด้านการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การศึกษา โดยภาคอุตสาหกรรมได้รับความสนใจมากเป็นพิเศษ อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

1.4 สังคมทะยานเข้าสู่ภาวะของความอุดมสมบูรณ์ (drive to maturity stage) เป็นผลจากสังคมที่ขยายตัวขึ้น ทำให้ความเป็นอยู่ของสมาชิกในสังคมมีความสะดวกสบายมากขึ้น มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีต่างๆ การจัดสรรทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

1.5 สังคมอุดมสมบูรณ์ (stage of high mass consumption) เป็นสังคมที่สมาชิกในสังคมมีมาตรฐานการครองชีพสูงมาก มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่มีคุณภาพสูงคอยอำนวยความสะดวก วิถีชีวิตส่วนใหญ่มีส่วนเกี่ยวข้องอยู่กับเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างมาก ประชาชนจะมีความรู้สึกมั่นคง

การแบ่งตามวิวัฒนาการของอาชีพ แบ่งออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. สังคมล่าสัตว์และเก็บของป่า (hunting and gathering society) เป็นสังคมที่มนุษย์อาศัยการจับสัตว์และเก็บพืชผักผลไม้มาเป็นอาหาร ซึ่งเป็นสังคมแรกสุดของมนุษย์ เป็นสังคมขนาดเล็ก มีความสัมพันธ์กันแบบปฐมภูมิ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน

2. สังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ (pastoral society) เริ่มรู้จักวิธีการเลี้ยงสัตว์ในระยะแรกมีลักษณะเป็นการเลี้ยงสัตว์แบบเร่ร่อน เพื่อหาแหล่งอาหารและน้ำให้กับสัตว์เลี้ยงขนาดของสังคมใหญ่และรู้จักค้าขายแบบการแลกเปลี่ยนกัน

3. สังคมกสิกรรมพืชสวน (horticultural society) เกิดขึ้นพร้อมๆ กับสังคมเลี้ยงสัตว์เพื่อการยังชีพ โดยเกิดจากมนุษย์ในสังคมรู้จักการเพาะปลูกพืช เริ่มรู้จักตั้งหลักแหล่งเพื่อการทำมาหากิน สถาบันการปกครองเริ่มเกิดขึ้น มีการแบ่งงานกันทำชัดเจนขึ้น เช่น พ่อค้า ช่างฝีมือ เป็นต้น

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

4. สังคมเกษตรกรรม (agricultural society) เป็นสังคมที่มนุษย์รู้จักผลิตไถและนำมาใช้ในการเกษตร เรียกกันว่าเป็นการปฏิวัติเกษตรกรรมครั้งแรกของมนุษย์ สังคมเกษตรกรรมจะมีผลผลิตทางเกษตรเพิ่มขึ้นและทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรขึ้น

5. สังคมอุตสาหกรรม (industrial society) เป็นสังคมที่ผลิตสิ่งของด้วยเทคโนโลยีต่างๆ แทนแรงงานคนและสัตว์ที่ใช้ในสังคมเกษตรกรรม ทำให้เกิดผลผลิตเป็นจำนวนมาก

หน้าที่สำคัญของสังคม

มนุษย์เมื่อได้มาอยู่รวมกันเป็นสังคม มีการกระทำต่อกันทางสังคม เพื่อความอยู่รอดและความเจริญของสังคม จำเป็นต้องคำนึงถึงหน้าที่สำคัญไว้ ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2539: 10-11)

1. กำหนดระเบียบแบบแผนเพื่อให้คนในสังคมได้ใช้เป็นวิธีในการดำเนินชีวิตร่วมกัน

2. จัดให้มีการขัดเกลาทางสังคม เพื่อให้ผู้คนในสังคมปฏิบัติตนได้ถูกต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคมจะได้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี

3. สร้างวัฒนธรรมและพัฒนาวัฒนธรรมของสังคมทั้งในวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ

4. ผลิตสมาชิกใหม่ทดแทนสมาชิกเดิมที่ล้มตายไป เพื่อให้สังคมดำรงอยู่ต่อไป

5. ผลิต แจกแจงสินค้า และบริการ เพื่อสนองความต้องการของผู้คนในสังคม

6. ให้บริการและสวัสดิการแก่สมาชิกในสังคม เช่น บริการทางด้านสุขภาพอนามัย

7. ควบคุมสังคม เพื่อให้ผู้คนดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสังคมและอยู่อย่างสันติสุข

8. จัดให้มีการติดต่อสื่อสาร สามารถถ่ายทอดความคิดติดต่อซึ่งกันและกันได้

โครงสร้างของสังคม

คำกล่าวที่ว่า **“มนุษย์เป็นสัตว์สังคม”** มีการรวมตัวกันอยู่เป็นสังคม เพื่อให้สังคมดำรงอยู่และเจริญก้าวหน้า จำเป็นต้องมีหลักค้ำจุนหรือมีโครงสร้าง ถ้าได้โครงสร้างที่แข็งแรงก็จะช่วยให้สังคมนั้นเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ประชาชนในสังคมมีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น แต่ประเด็นที่สำคัญในชีวิตมนุษย์ในสังคมจะไม่สามารถเกิดขึ้นในทางที่ดีได้ ถ้าหากในสังคมนั้นปราศจากความยุติธรรม

ประสาท หลักศิลา (อ้างถึงใน ณรงค์ เส็งประชา, 2532: 21-22) ได้เปรียบเทียบลักษณะโครงสร้างของสังคมมนุษย์ไว้เหมือนกับลักษณะโครงสร้างของบ้านแต่ละหลัง หมายความว่า สังคมมนุษย์แต่ละแห่งย่อมประกอบด้วยผู้คนที่มารวมกลุ่มกัน แต่ละกลุ่มต่างก็มีหน้าที่ที่แตกต่างกัน บ้านแต่ละหลังก็ต้องประกอบด้วยสิ่งต่างๆ คือ เสา หลังคา ฝ้า ฝา พื้นและอื่นๆ ประกอบเข้าด้วยกันเป็นส่วนต่างๆ ของบ้าน ทำนองเดียวกันโครงสร้างของสังคมแต่ละแห่ง ย่อมเห็นได้จากลักษณะความสัมพันธ์ต่อกันของกลุ่มต่างๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นสังคมมนุษย์ ดังนั้น โครงสร้างของสังคมจึงประกอบด้วยกลุ่มคน สถานภาพและบทบาท และสถาบันสังคม

ขณะเดียวกัน สังคมมนุษย์มีโครงสร้าง ซึ่งประกอบไปด้วย (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546: 10-11) 1) องค์การสังคม (social organization) ได้แก่ กลุ่มคนประเภทต่างๆ ที่มีสถานภาพและบทบาทแตกต่างกัน 2) สถาบันทางสังคม (social institution) ได้แก่ องค์ประกอบของวัฒนธรรมในการอยู่รวมกัน เช่น กฎระเบียบ

ของสังคม เพื่อให้สมาชิกปฏิบัติตาม และ 3) วัฒนธรรม (culture) ได้แก่ แบบแผนขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิต ซึ่งแต่ละสถาบันสังคมอาจจะไม่เหมือนกัน อาจเรียกว่า กฎกระทรวง ข้อบังคับหรือระเบียบ เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่า โครงสร้างของสังคม เกิดจากการที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ภายใต้จารีตประเพณีและวิถีชีวิตเดียวกัน สร้างบรรทัดฐานที่ดีงามภายในกลุ่ม ซึ่งเรียกว่า **“วัฒนธรรม”** ดังนั้น กลุ่มคนกับวัฒนธรรมจึงเป็นองค์ประกอบของโครงสร้างทางสังคม

คำว่า **“วัฒนธรรม”** มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต คำบาลีว่า“วฑฒน” แปลว่า เจริญงอกงาม และคำว่า “ธรรม” มาจากภาษาสันสกฤตว่า “ธรฺม” หมายถึง ความดี ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “culture” มีรากศัพท์มาจาก “cultura” ในภาษาละติน มีความหมายว่า การเพาะปลูกหรือการปลูกฝังซึ่งอธิบายได้ว่า มนุษย์เป็นผู้ปลูกฝังอบรมบ่มนิสัยให้เกิดความเจริญงอกงาม มิใช่ลักษณะอยู่กับที่ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามลำดับ แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้นตามลำดับ สิ่งใดอยู่กับที่ สิ่งนั้นไม่ชื่อว่า “วัฒนะ” คือ “เจริญ” วัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมแก่กาลเวลาอยู่เสมอ ในด้านสังคมศาสตร์มีความหมายรวมถึง **“วิถีชีวิต” (way of life)** ของมนุษย์ในสังคม และแบบแผนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกๆ อย่าง รวมทั้งบรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ขึ้น ตลอดจนความคิด ความเชื่อ ค่านิยมและความรู้สึกต่างๆ เป็นต้น (พวงผกา คุโรวาท, 2539: 37; อานนท์ อาภาภิรม, 2519: 99; จำนงค์ ทองประเสริฐ, 2527: 2) สามารถแยกเป็นข้อได้ดังต่อไปนี้

1. วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ หมายความว่ามนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ จัดระเบียบชีวิตให้เจริญ อยู่ดีกินดี มีความสุขสะดวกสบาย รู้จักแก้ไขปัญหา ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์ที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยความจำเท่านั้น

2. วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม เนื่องจากมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยไม่ขาดช่วงระยะเวลา และมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม

3. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์เกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้และซึมซับในวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้น วัฒนธรรมในแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน

4. วัฒนธรรมเป็นสิ่งไม่คงที่ มนุษย์มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ และปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อความเหมาะสม และความอยู่รอดของสังคม เช่น สังคมไทยสมัยก่อนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยงครอบครัว แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงไป

ความสำคัญของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษยชาติมีสภาพและความเป็นอยู่แตกต่างจากสัตว์โลกทั้งหลาย เป็นสิ่งที่ทำให้สังคมมีระเบียบแบบแผน มีความสงบสุขและมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางวัตถุและจิตใจ วัฒนธรรมเป็นเครื่องวัดและเครื่องกำหนดความเจริญ หรือความเสื่อมของสังคมและยังสามารถกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของประชาชน และต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติอย่างมาก หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ดีงามเหมาะสมแล้ว สังคมนั้นย่อมจะเจริญก้าวหน้าได้อย่าง

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

รวดเร็ว ตรงกันข้าม หากสังคมใดมีวัฒนธรรมที่ล้าหลัง มีแบบแผนการกระทำที่ไม่ดี มีค่านิยมที่ไม่เหมาะสม สังคมนั้นก็ยากที่จะเจริญก้าวหน้า ในที่สุดอาจสูญสิ้นความเป็นชาติได้ เพราะถูกรุกรานทางวัฒนธรรม ดังนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นกรอบหรือแบบแผนการดำเนินชีวิตของสังคม ทำให้ทุกคนมีประเพณีที่จะต้องปฏิบัติอย่างเหมาะสม ทำให้การกระทบหรือการขัดแย้งกันลดน้อยลง ความวุ่นวายจะลดลง วัฒนธรรมที่ดี ช่วยให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า เช่น ความมีระเบียบวินัย ความขยัน ประหยัด อดทน เห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน และสามารถสรุปความสำคัญของวัฒนธรรม (ณรงค์ เส็งประชา, 2539: 19-20) ดังนี้

1. วัฒนธรรมช่วยแก้ปัญหาและสนองความต้องการต่างๆ ของมนุษย์ มนุษย์พ้นจากอันตรายสามารถเอาชนะธรรมชาติได้ เพราะมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมา

2. วัฒนธรรมช่วยเหนี่ยวรั้งสมาชิกในสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสังคมที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน ย่อมจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นพวกเดียวกัน

3. เป็นเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชาติ ชาติที่มีวัฒนธรรมสูงย่อมได้รับการยกย่องและเป็นหลักประกันของชาติ

4. เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ช่วยให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข วัฒนธรรมทางบรรทัดฐานช่วยจัดระเบียบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม

5. ช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองถาวร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าชาตินั้นมีวัฒนธรรมที่ดี มีคติในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม ยึดมั่นในหลักแห่งเหตุผลในการดำเนินชีวิต ขยัน ประหยัด อดทน มีระเบียบวินัยที่ดี สังคมนั้นก็จะเจริญรุ่งเรือง

ดังนั้น “วัฒนธรรม” จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ช่วยให้มนุษย์และสังคมพัฒนาขึ้นโดยลำดับอย่างไม่มีที่สิ้นสุด แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความสามารถของมนุษย์ในการปรับปรุง รับเอาหรือสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่เหมาะสมขึ้นมาใช้ ถ้าวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเหมาะสม ก็สามารถช่วยให้สังคมเจริญขึ้นได้มาก เป็นเงาตามตัวและความเหมาะสมของวัฒนธรรม ก็คือการก่อให้เกิดประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตในสังคม โดยที่วัดจะต้องเป็นสื่อกลางในการประสานเพื่อพัฒนาสังคมสู่การเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21

หลักการประสานความรู้เพื่อพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้

พระสงฆ์ต้องเป็นสื่อกลางในการประสานความรู้จากภายในและภายนอกสังคมเข้าไปใช้ประโยชน์และสร้างกระบวนการเรียนรู้ ไม่เพียงแต่เพื่อแก้ไขปัญหาและสนองตอบต่อความต้องการของสังคมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น แต่ควรจะเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการที่มีการพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม กระบวนการเรียนรู้ และค่านิยมอันดีงาม ดังนี้

1. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ระหว่างวัดกับสังคม เพื่อเพิ่มทักษะและความสามารถของสมาชิกในสังคม ทำให้เกิดวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน โดยให้ความสำคัญกับการใช้ชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ เปิดโอกาสให้เข้าถึงความรู้ในทางตรงได้โดยง่าย ฝึกให้คิดเป็นทำเป็น เพื่อให้เกิดจิตสำนึกร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาท้องถิ่น

2. การรักษาและเสริมสร้างศักยภาพของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชน เน้นการถ่ายทอดและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์ทั้งต่อการวิจัยพัฒนาต่อยอด และการผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ โดยการสืบหา พัฒนาระบบการจัดเก็บเพื่อรวบรวมและจัดทำเป็นฐานข้อมูลทางความรู้ ตลอดจนสร้างหลักประกันด้านสังคมให้ปราชญ์ชาวบ้าน

3. การสร้างเครือข่ายและความร่วมมือในการเชื่อมโยงองค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนพันธมิตรด้านกิจกรรมการพาณิชย์ระหว่างสังคมและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน

4. การสร้างสมดุลของการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับการสร้างจิตสำนึกและเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตอย่างถูกวิธีประหยัดและมีประสิทธิภาพ

ภาพกว้างของการศึกษา คือการปลูกฝังจิตใจ คนทั่วไปโดยส่วนใหญ่จะนึกถึงการศึกษาซึ่งมักจะเป็นวิธีที่เหมาะสม ต้องยอมรับว่าการศึกษามีอยู่ตลอดช่วงชีวิตของคนหรือแม้กระทั่งคนทำงานทุกคน ย่อมจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับการคัดสรรคนทั้งที่เป็นผู้ถูกคัดสรรและผู้คัดสรรคนที่มีทั้งความรู้ ทักษะ และจิตใจที่เหมาะสมกับงานนั้นๆ ซึ่งในความหมายนี้ก็คือ ต้องค้นหาคนที่มีจิตชำนาญการ จิตสังเคราะห์ จิตสร้างสรรค์ จิตเคารพ และจิตจริยธรรม นั่นเอง (ฮาวเวิร์ด การ์ดเนอร์ แปลโดย วีรวุธ มาณะ ศิรานนท์ และเสาวลักษณ์ อัศนทวิช, 2551: 59) ทุกคนล้วนต้องพัฒนาจิต 5 ประการ ดังนี้

1. จิตชำนาญการ (disciplined mind) เป็นวิธีการคิดหรือแบบแผนความคิดที่ไม่ติดอยู่แค่เนื้อหาแต่สามารถเข้าใจไปถึงบริบท เช่นไม่ติดอยู่กับการจำตัวเลขในประวัติศาสตร์ แต่เข้าใจบริบทของประวัติศาสตร์มีความสามารถในการเก็บสะสมข้อมูลและสรุปเป็นทฤษฎีหรือข้อสังเกตได้ ไม่ยึดติดอยู่กับสาขาการศึกษาเดียวในการวิเคราะห์ เช่น เมื่อเป็นนักเศรษฐศาสตร์ก็วิเคราะห์โดยใช้เศรษฐศาสตร์แต่เพียงอย่างเดียว มีความสามารถในการคิดบังคับตนเองให้กระทำในสิ่งที่สำคัญ

2. จิตสังเคราะห์ (synthesizing mind) หรือความสามารถในการสังเคราะห์ข้อมูลที่มีมากมายจนได้เป็นข้อสรุป

3. จิตสร้างสรรค์ (creating mind) เป็นความสามารถในการสร้างสรรค์นวัตกรรม เมื่อลองนึกดูก็จะเห็นว่า มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์ก็ต่อเมื่อมีความเชี่ยวชาญในทางใดทางหนึ่งไม่ต่ำกว่า 10 ปี และก่อกำเนิดเป็นวิธีการคิดที่สดใหม่ ซึ่งก็อาจจะกลายเป็นคำตอบที่คาดไม่ถึง สิ่งที่สร้างสรรค์จะได้รับการยอมรับจากผู้รอบรู้ด้วยเหตุที่การสร้างสรรค์คือสิ่งที่อยู่นอกเหนือกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ จิตสร้างสรรค์จึงต้องล้ำหน้ากว่าคอมพิวเตอร์หรือหุ่นยนต์ที่ซับซ้อนที่สุดอย่างน้อยหนึ่งก้าว

4. จิตเคารพ (respectful mind) เป็นความสามารถในการเคารพ ร่วมมือกับคนอื่น ถึงแม้จะมีความคิดเห็นและค่านิยมที่แตกต่างกัน เช่น วัฒนธรรมประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ การเคารพซึ่งกันและกัน นับถือยอมรับในความแตกต่างของกันและกัน โดยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ เป็นการยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคลและระหว่างกลุ่ม ถือเป็นความพยายามที่จะเข้าใจ “ผู้อื่น”และหาวิธีที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิผล ในโลกที่ทุกคนเชื่อมโยงถึงกันได้นั้น การไม่ยอมรับฟังและขาดความเคารพซึ่งกันและกัน ย่อมไม่ใช่ทางเลือกที่ดี

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

ของการอยู่ร่วมกัน เป็นการตอบสนองต่อคนหรือกลุ่มคนที่มีความแตกต่างที่หลากหลายอย่างเห็นอกเห็นใจและเป็นไปในทางสร้างสรรค์เป็นความพยายามที่จะเข้าใจและทำงานร่วมกับคนที่แตกต่างกัน เป็นการขยายขอบเขตของความอดกลั้นและความถูกต้องเหมาะสมของสังคมและการเมือง

5. จิตจริยธรรม (ethical mind) คือการมีจริยธรรมอยู่ในพื้นฐานของจิตใจ บุคลิก อุปนิสัยที่พึงประสงค์อันก่อให้เกิดความมีจริยธรรมเป็นเรื่องพึงพิจารณาของทุกสังคม เพราะจริยธรรมทำให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างเป็นสุข เป็นอีกขั้นหนึ่งที่นับได้ว่าเป็นนามธรรมมากกว่าจิตเคารพ โดยที่จิตจริยธรรมถือเป็นการไตร่ตรองถึงธรรมชาติของงาน รวมทั้งความต้องการและความปรารถนาของสังคมที่ดำรงอยู่ ที่สำคัญก็คือเป็นแนวความคิดที่ว่า คนจะตอบสนองต่อจุดประสงค์ที่เหนือไปกว่าประโยชน์ส่วนตนได้อย่างไร และประชาชนจะทำงานโดยปราศจากความเห็นแก่ตัวเพื่อพัฒนาสังคมได้อย่างไร จิตจริยธรรมปฏิบัติการโดยอาศัยการคิดวิเคราะห์เหล่านี้เป็นพื้นฐาน เป็นคุณลักษณะสำคัญเชิงนามธรรมของบทบาทในหน้าที่การงานและบทบาทของการเป็นพลเมือง รวมทั้งการถือปฏิบัติอย่างเสมอต้นเสมอปลาย ถือเป็นการดิ้นรนเพื่อให้เกิดผลงานที่ดีและเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

หลักสำคัญที่พระสงฆ์ส่งเสริมให้ประชาชนในสังคมมีการพัฒนาจิต 5 ประการข้างต้นแล้ว สิ่งที่จะวางเสียไม่ได้ต่อการก้าวเดินในสังคมศตวรรษที่ 21 ก็คือหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็น **“อกาลิโก”** คือไม่ประกอบด้วยกาล เรียกว่า **“วัฒนธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต”**

วัฒนธรรมที่จำเป็นต่อการดำเนินชีวิต

วัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนไทย มีพื้นจากการเป็นสังคมเกษตรกรรม เป็นสังคมที่ผสมผสานคติความเชื่อพื้นเมือง เช่น การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นับถือธรรมชาติ เข้ากับคติความเชื่อทางศาสนา การเป็นสังคมเกษตรกรรมของไทยในอดีต คือการทำนาเป็นอาชีพหลัก ใช้แรงงานคนในครอบครัวและแรงงานสัตว์เป็นหลัก พึ่งพาน้ำฝนและน้ำในแม่น้ำลำคลองในการเพาะปลูก และใช้ในชีวิตประจำวัน ลักษณะการดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ และพึ่งพาตนเอง ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันและพึ่งพากัน เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นสุข วัฒนธรรมแบบสังคมเกษตรกรรมของคนไทยมีลักษณะเด่น คือ เป็นสังคมที่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือกัน มีการนับญาติกันอย่างสนิทสนม เช่น ใช้คำว่า ปู่ ย่า ลุง ป้า น้า พี่ เรียกผู้สูงอายุที่ไม่รู้จักกัน หรือไม่ใช่ญาติ มีการยกย่องธรรมชาติและสิ่งที่มีบุญคุณ เช่น การทำขวัญพระแม่โพสพ การลอยกระทงเพื่อขอบคุณและขอขมาพระแม่คงคา การนับถือพระแม่ธรณี การทำขวัญโค-กระบือ มีการร่วมมือกันในสังคม เช่น การขอแรงเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำงาน เมื่อแรงงานภายในครอบครัวไม่เพียงพอ เช่น การลงแขก การขอแรง การเอาแรง เพื่อช่วยกันทำงานในนา ปลูกสร้างบ้าน โดยเป็นการแลกเปลี่ยนหมุนเวียน แรงงานในชุมชน โดยที่ไม่ต้องใช้การว่าจ้าง เจ้าของงานมีหน้าที่เพียงดูแลเรื่องอาหารการกินให้เพียงพอแก่ผู้มาช่วยงาน จึงสามารถนำวัฒนธรรมการดำเนินชีวิต (พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, 2548: 82) ดังนี้

1. ความขยันหมั่นเพียร คือความตั้งใจในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างจริงจังจนสำเร็จลุล่วงไม่ทอดทิ้งไม่เป็นคนจับจด ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ไม่อ้างเหตุผลอย่างใดอย่างหนึ่งว่า เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน คนไทยเรามีคำพังเพยที่ถึงเป็นคติเตือนใจว่า

1.1 ตำข้าวสารกรอกหม้อ หมายถึง คนที่ทำงานพอกินไปวันๆ หนึ่ง ไม่คิดไว้เผื่อวันต่อไป

1.2 เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ หมายถึง คนที่ทำอะไรไม่จริงจังจับจด ทำอะไรก็ไม่สำเร็จ

2. การประหยัดอดออม หมายถึง เมื่อคนมีความขยันหมั่นเพียรทำงานหาเงินหาทองมาได้แล้ว ต้องรู้จักประหยัดอดออม ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย รู้จักยับยั้งจิตใจ จะซื้อสิ่งใดก็คำนึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับว่า คุ้มค่ากับเงินที่จะต้องจ่ายไปหรือไม่ ดังคติโบราณที่ว่า “ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ ให้เป็นมื้อเป็นคราวทั้งคาวหวาน” เหมือนคนรู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพ คนที่จะเรียกได้ว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น ทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า **“ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม” 4 ประการ** (พระธรรมปิฎก, 2547: 38) ดังนี้

2.1 อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงานและการประกอบอาชีพที่สุจริตฝึกฝนให้มีความชำนิชำนาญ

2.2 อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือรู้จักคุ้มครองเก็บรักษา โภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

2.3 กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือรู้จักเสวนาคบหาคนดี ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถน่าเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงานของตนได้ดี

2.4 สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือรู้จักกำหนดรายได้ และรายจ่ายเป็นอยู่พอดี สมรายได้ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือยโดยรายได้เหนือรายจ่าย

3. การเสียสละ การอยู่รวมกันเป็นหมู่คณะ เป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน ช่วยเหลือบำบัดทุกข์บำรุงสุข ซึ่งกันและกันภายในสังคมด้วยความบริสุทธิ์ใจ การเสียสละจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนในสังคมให้มีความสามัคคี ที่เรียกว่า **“สังคหะวัตถุ 4”** ดังนี้

3.1 ทาน การให้ปัน คือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ ความเข้าใจและศิลปะวิทยาการใหม่ๆ ในปัจจุบัน ในการให้นั้น ผู้ให้เรียกว่า **“ทายก”** ผู้รับเรียกว่า **“ปฏิคาหก”** ผู้ให้ทาน อย่าคิดว่าผู้รับเป็นขอทานหรือคนต่ำต้อย ให้แล้วอย่าลำเลิกบุญคุณ เพราะลักษณะที่เป็นอุดมการณ์ของการให้คือ จาคะ แปลว่าเสียสละ เป็นไปเพื่อการลดกิเลส คือโลภะของเราเองจะทำให้เรามีพลัง

3.2 ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือกล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจง แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์มีเหตุผล เป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน สมานสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

3.3 อัตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์รวมทั้งช่วยแก้ปัญหา และช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

3.4 สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน ทำตัวให้เข้ากับเขาได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอกันต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอกันทั้งสุขและทุกข์ คือร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

4. ความซื่อสัตย์สุจริต ไม่เห็นแก่ได้ ไม่ใจแคบ ไม่เอารัดเอาเปรียบ ไม่ฉ้อโกง ไม่ใช้เล่ห์เหลี่ยมกับผู้อื่นเพื่อประโยชน์ของตนเอง ยิ่งกับผู้น้อยผู้ด้อยโอกาสผู้ยากจนกว่าตนด้วยแล้วไม่ควรทำอย่างยิ่ง ควรประกอบอาชีพในทางสุจริต งดเว้นการทุจริต ผิดศีลธรรมทุกชนิด ต้องรักษาคำพูดของตนให้มีคุณค่าน่าเชื่อถือเสมอ ดังคำโบราณว่า “ปากเป็นเอก พูดดีเป็นศรีแก่ตัว พูดชั่วทำตัวให้มัวหมอง” ดังพระราโชวาทในสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (กระทรวงวัฒนธรรม, 2549: 1) ว่า ...คนดี “เราจะทำอะไรก็พยายามที่จะทำในทางซื่อสัตย์สุจริต เพราะว่า ถ้าคนหนึ่งทำโดยความซื่อสัตย์สุจริต และคนอื่นๆ ทำด้วย ก็เป็นประโยชน์ส่วนรวม นั่นก็เป็นความเจริญของประเทศ”...

5. มีความกตัญญู (ประพันธ์ กุลวินิจฉัย, 2542: 14) คือรู้อุปการคุณที่บุคคลอื่นทำแก่ตน เช่น บิดา มารดา ครู อาจารย์ และคนอื่นๆ ที่สุดแม้สิ่งไม่มีชีวิต เช่น ที่อยู่อาศัยถิ่นกำเนิด สถานศึกษา หรือแม้กระทั่งสัตว์ที่ช่วยประกอบการงาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ที่ใช้แทนเครื่องจักรกล เป็นต้น ผู้ทำอุปการก่อน เรียกว่า **“บุพการี”** คนผู้รู้อุปการะที่คนอื่นทำแก่ตนแล้วทำตอบแทน เรียกว่า **“กตัญญูกตเวที”** เช่น ลูกๆ ต้องรู้จักกตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา เมื่อมีโอกาสต้องหาทางตอบแทนอย่างเหมาะสมกับฐานะของตน การกตัญญูรู้คุณคนนั้นถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ทั้งในยุคอดีตและปัจจุบัน

6. มีใจกว้าง คนผู้เป็นส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่คณะอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม ไม่ถือเอาความเห็นของตนเป็นใหญ่ ถ้าความคิดเห็นของคนอื่นดีมีเหตุผลก็ควรมีใจกว้างรับฟัง พร้อมที่จะรับผิดชอบในหมู่คณะด้วยการประพฤติธรรมสำหรับการสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง เรียกว่า **“นาถกรณธรรม 10 ประการ** (พระพรหมคุณาภรณ์, 2548: 35-36) ดังนี้

6.1 ศีล ประพฤติดีมีวินัย คือดำเนินชีวิตโดยสุจริตทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัย และประกอบสัมมาชีพ

6.2 พาหุสัจจะ ได้ศึกษาสดับมาก คือศึกษาเล่าเรียนสดับตรับฟังมากอันเป็นสายวิชาของตนอย่างช่ำชอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและเข้าใจลึกซึ้ง

6.3 กัลยาณมิตตตา รู้จักคบคนดี คือมีกัลยาณมิตร รู้จักเลือกเสวนา เข้าหาที่ปรึกษาหรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องและถือเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี

6.4 โสวจัสสตา เป็นคนที่พูดกันง่าย คือไม่ดื้อรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมที่จะแก้ไขปรับปรุงตน

6.5 กิงกรณีเยสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่คณะ คือเอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสมจัดการให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

6.6 ธัมมกามตา เป็นผู้ใคร่ธรรม คือรักธรรม ชอบศึกษา ค้นคว้า สอบถาม หาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

6.7 วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน คือขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกละความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

6.8 สันตุฏฐี มีความสันโดษ รู้พอดี คือยินดี พึงพอใจแต่ในลาภ ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

6.9 สติ มีสติมั่นคง คือรู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้ว และจะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถลำลงไปในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

6.10 ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์ คือมีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ

บทส่งท้าย

ในศตวรรษที่ 21 พระสงฆ์ต้องปรับตัวเพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษา เพื่อให้เกิดทักษะที่มีความประสงค์จะให้เกิดกับสังคม คือต้องส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้เกิดทักษะชีวิต 10 ประการ ได้แก่ (1) การสร้างโอกาสทางการศึกษาที่มีคุณภาพทั่วถึงและเป็นธรรมแก่เด็กเยาวชนทุกคนทั้งหญิงชายในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา (2) การสร้างโอกาสที่เท่าเทียมกันในการพัฒนาเด็กปฐมวัยทั้งหญิงชายและการศึกษาระดับอนุบาล (3) การสร้างโอกาสทางการศึกษาที่เท่าเทียมระหว่างหญิงชายในการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพ (4) เพิ่มโอกาสให้แก่เยาวชนและผู้ใหญ่ในการพัฒนาทักษะสำหรับการใช้ชีวิตและการทำงานที่ดี (5) ขจัดความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางการศึกษาในทุกระดับของผู้หญิงและผู้ด้อยโอกาสทุกประเภท (6) ขจัดปัญหาการไม่รู้หนังสือและการคิดคำนวณให้หมดไปในกลุ่มเด็กเยาวชนและประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ (7) ส่งเสริมทักษะพลเมืองที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ทักษะการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การเป็นพลเมืองโลกที่ดีและการจัดการความขัดแย้งและส่งเสริมสันติภาพ เป็นต้น (8) พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมทางการศึกษาให้รองรับการใช้งานของคนทุกกลุ่มในสังคม (9) เพิ่มทุนการศึกษาให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นที่ยากจนและทุรกันดาร และ (10) เพิ่มจำนวนครูที่มีคุณภาพได้มาตรฐานระดับชาติให้เพียงพอต่อความต้องการทางการศึกษาที่จะเพิ่มขึ้น (ไกรยส ภัทราวาท, 2558: 2) เพราะการศึกษาเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดทักษะต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเตรียมประชากรให้พร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อการดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การศึกษาคือการสร้างพลังปัญญาแก่ประชากร (อาวุธทางปัญญา) เพื่อพร้อมรับมือกับปัญหาต่างๆ ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ดังนั้นการศึกษาจึงถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาประชากรเพื่อเตรียมความพร้อมในยุคศตวรรษปัจจุบัน ทั้งนี้การศึกษาจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าที่แท้จริง ในความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ และต้องพัฒนาให้ถึงศักยภาพในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความชำนาญด้านการสังเคราะห์และการสร้างสรรค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้ามีการปลูกฝังความเคารพและจริยธรรมไปด้วยกันจะทำให้เป็นคนที่สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ในโลกแห่งศตวรรษที่ 21 ซึ่งต้องปรับเปลี่ยนมุมมองแนวคิดให้ดีกว่าเดิม การคิด

นอกกรอบที่ต่างไปจากวิถีชีวิตแบบเดิมๆ แต่เป็นการคิดนอกกรอบในทางที่ดีเปลี่ยนแปลงไปในเชิงบวกเพื่อการพัฒนาสังคมให้มั่นคงสืบต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กำธร แจ่มจำรัส และคณะ. (2557). **วิเคราะห์รูปแบบกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมและรูปแบบในความต้องการกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของนักศึกษา คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร.** วารสารวิชาการ Veridian E-Journal Silpakorn Universiy 7, 1(มกราคม–เมษายน):83.

ไกรยส ภัทราวาท. (2558). **10 เป้าหมายการศึกษาโลก ปี 2030.** วารสารจดหมายถึงเพื่อนสมาชิก. 195, 2 (ตุลาคม): 2.

คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน. (2554). กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. (2527). **วัฒนธรรมไทยภาษาไทย.** กรุงเทพฯ : ดวงแก้ว.

จำนงค์ อดิวัฒนสิทธิ์. (2545). **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ณรงค์ เส็งประชา. (2532). **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพฯ : บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์ จำกัด.

ณรงค์ เส็งประชา. (2539). **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ประพันธ์ กุลวินิจฉัย. (2542). **วัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : มหาจุฬาบรรณาคาร.

ประสาท หลักศิลา. (2514). **สังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า.

พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์ (สมาน กลฺยาณธมฺโม). (2548). **วัฒนธรรมไทย.** (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหาจุฬากรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมปิฎก. (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). **ธรรมนูญชีวิต.** กรุงเทพฯ : สหธรรมจำกัด.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). **วิสัยธรรมเพื่อเบิกวิสัยทัศน์.** กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย.

พระมหาสนอง ปจฺโจปการี (จำนิล). . **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535. (2545). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.

พวงผกา คุโรวาท. (2539). **ศิลปวัฒนธรรมไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรการพิมพ์.

พัทยา สายหู. (2526). **ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิฆเณศ.

พิชัย ผกาทอง. (2547). **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ภาสกร แสงสว่าง. (2557). **ผลกระทบที่มีบทบาทต่อความเปลี่ยนแปลงรูปแบบการประดับตกแต่งอาคารทางศาสนาในวัด (ประเภทวัดราษฎร์).** วารสารวิชาการ Veridian E-Journal Silpakorn Universiy 7, 2 (พฤษภาคม–สิงหาคม): 1548.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2539). **มนุษย์กับสังคม**.นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยบสุโขทัยธรรมาธิราช.

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์. (2528). **เอกสารวิชาการจัดระเบียบสังคม มโนทัศน์ทางสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาธรรมศาสตร์.

ยุทธ ศักดิ์เดชยนต์. (2529). **มโนทัศน์ทางสังคมวิทยา**. เอกสารประกอบคำบรรยายวิชาการจัดระเบียบสังคม โครงการฝึกอบรมเสริมความรู้ทางสังคมวิทยา ภาคฤดูร้อนครั้งที่ 6 คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทย.** (2524). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งศิลป์การพิมพ์.

สนธยา พลตรี. (2545). **หลักสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ : บริษัท โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์ จำกัด.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2546).**ทฤษฎีและกลุทธ์การพัฒนาสังคม.**กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.

สุดา ภิรมย์แก้ว. (2544). **มนุษย์กับสังคม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุพิศวง ธรรมพันธา อ้างถึงในสนธยา พลตรี. (2545). **หลักสังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: บริษัท โอ. เอส.พริ้นติ้งเฮ้าส์ จำกัด.

เสมอ จันพล. (2556). **การจัดสวัสดิการสังคมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในองค์การบริหารส่วนตำบลอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี.**วารสารวิชาการ Veridian E-Journal Silpakorn Universiy 6, 3(กันยายน–ธันวาคม): 512.

อดิศร ร่มสนธิ์. **การยกวัดร้าง เป็นวัดมีภิกษุอยู่จำพรรษา.** (2537). วารสารเปิดแฟ้มเรื่องร้องเรียน ผู้ตรวจการแผ่นดิน 7, 1(มกราคม - มิถุนายน): 113.

อานนท์ อาภาภิรม. (2519). **สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา.

ฮาวเวิร์ด การ์ดเนอร์. แปลโดย วีรวุธ มาณะศิรานนท์ และเสาวลักษณ์ อัศนทวิช. (2551). **จิต 5 ปั้นยอดมนุษย์.** กรุงเทพฯ : เอ็กซเปอร์เน็ท.